

Доц. др *Саша МИЈАЛКОВИЋ*,
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Доц. др *Дарко МАРИНКОВИЋ*,
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Криминалистичка методика доказивања кривичног дела трговина људима

УДК: 343.545

Апстракт: Добра организованост, прикривеност испољавања и транснационална природа, као и страх жртава и невољност да сарађују са органима формалне социјалне контроле доминантни су проблеми откривања и доказивања трговине људима. Баснословни противправни приходи који се стичу вршењем тог кривичног дела, те страх од њиховог одузимања у кривичном поступку, додатно стимулише његове извршиоце да остану неоткривени. Свесни тих проблема, полиција и други субјекти безбедности су принуђени да у свом раду поступају у релативно новим моделима криминалистичких истрага, са појачаним акцентом на примену специјалних истражних метода. У том смислу посебно је значајно познавање феноменологије трговине људима и специфичности предмета и трагова који је прате, а које кроз криминалистичко-истражне радње би требало „преточити“ у материјалне доказе. „Добра пракса“ и домети иностране криминалистичко-безбедносне теорије свакако ће постати и део функције националног система безбедности Републике Србије, па их ваља правовремено изучити.

Кључне речи: трговина људима, криминалистичке истраге, проактивне истраге, специјални истражни методи, предмети, трагови и докази.

Увод

Трговина људима није феномен новијег датума. То је сложена друштвена појава заснована на историјским институцијама ропства и експлоатације, односно на поступању према човеку као да је роба или ствар, с циљем експлоатисања његове радне снаге, знања и вештина, телесног и полног интегритета и идентитета ради задовољења личних или туђих нагонских, здравствених или емоционалних потреба или ради стицања директне или индиректне материјалне користи за себе или другог (Мијалковић, 2004:172–192).

Поједини историјски облици ропства и експлоатације лица и данас могу да се уоче у идентичном облику (јавна продаја жртава, радна експлоатација у пољопривредном сектору и домаћинству, сексуална експлоатација, принудно учешће у оружаним сукобима) или модификовани (радна експлоатација у индустријском сектору, илегално усвојење деце, експлоатација у спорту), а има и потпуно нових облика (трговина људским органима или деловима тела, вршење медицинских експеримената, присилна трудноћа, снимање бруталних сцена у филмовима и сл.) (Мијалковић, 2009:67–68).

Тешко је реално сагледати димензије тог облика транснационалног организованог криминала. Према полемичним проценама, током 2001. године (што се односи и на наредни период), широм света је између седамсто хиљада и четири милиона жена и деце куповано, продавано, транспортовано и држано против своје воље у ропском односу. Неке процене указују на то да тамна бројка износи чак шест милиона жртава годишње, првенствено жена и деце, а према подацима СИА у свету се тренутно око двадесет седам милиона људи налази у неком од видова ропског положаја. Подаци Међународне организације рада потврђују те процене додајући да се у сваком тренутку у свету око дванаест милиона и триста хиљада људи налази на принудном раду, ропском раду, принудном дечијем раду и у сексуалном ропству. Око 80% жртава међународне трговине људима су жене и деца, а чак до 50% су малолетници (*Trafficking in Persons Report 2006*).

Трговином људима се само у Европи стиче противправни приход висине између седам и тринаест милијарди долара годишње, од чега око седам милијарди долара од сексуалне експлоатације жртава. На годишњем глобалном нивоу, сексуалном експлоатацијом жртава трговине људима остварује се профит од око шездесет милијарди евра (Leclair, 2002:109), с тим што неке процене указују на импозантних петсто седам милијарди долара (*Трговина људима – наш одговор: приручник за вршњачку едукацију*). То је за 400% више него почетком деведесетих година, те у финансијском смислу представља изједначење са профитом од „наркокриминала“ (*Global Programme Against Trafficking in Human Beings*, 1998).

Нестабилност и лоши безбедносни услови у последњој деценији ХХ века изражени, пре свега, у политичкој, нормативној, економској, социјалној и моралној кризи друштва, учинили су да Србија постане веома значајан фактор глобалне мреже илегалних миграција и трговине људима. При том је Србија, као традиционална земља дестинације и транзита, постала земља порекла жртава трговине људима (значајан *trafficking* резервоар).

Појам трговине људима је први пут свеобухватно дефинисан *Протоколом Уједињених нација за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом*, који допуњава *Конвенцију*

Уједињених нација против транснационалног организованог криминала из 2000. године (*Службени лист СР Југославије – Међународни уговори*, бр. 6/2001). Према члану 3 *Протокола*, трговина људским бићима подразумева врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја, или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, у циљу експлоатације. Сама експлоатација жртве обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, сервитут или уклањање органа, док је пристанак жртве трговине људским бићима на намеравану експлоатацију без значаја у случајевима у којима је коришћена било која од претходно наведених мера. Врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примање детета (особа млађа од 18 година) за сврхе експлоатације се, према *Протоколу*, сматра трговином људским бићима чак и ако не укључује неку од претходно наведених мера.

Законом о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 2003. године (*Службени гласник РС*, бр. 39/2003) у наше кривично законодавство је први пут уведено кривично дело трговине људима (чл. 111б КЗ), у групи кривичних дела против достојанства личности и морала. Две године након тога донет је нови *Кривични законик РС* (*Сл. гласник РС*, број 85/2005) у коме је извршена битна измена инкриминације трговине људима у односу на биће кривичног дела из члана 111б КЗ РС. Трговина људима је тим *Законом* предвиђена у глави кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, члан 388 КЗ. Након измена и допуна КЗ из 2009. године (*Сл. гласник РС*, број 72/2009), казне прописане за његове учиниоце су пооштрене, уз увођење нових, посебних облика усмерених према лицима која искоришћавају положај жртава трговине људима или другоме омогућавају њихово искоришћавање у циљу експлоатације прописане основним обликом дела. Поред кривичног дела трговине људима, КЗ прописује и кривична дела трговине малолетним лицима ради усвојења (члан 389 КЗ) и заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу (члан 390 КЗ), која имају одређене сличности са том инкриминацијом, услед чега се у пракси могу јавити извесне потешкоће у правној квалификацији одређеног незаконитог поступања.¹

¹ Од трговине људима свакако треба разликовати кријумчарење миграната и проституцију. Кријумчарење миграната је посредничка делатност којом се, уз одређену новчану или другу накнаду, странцу омогућава илегалан улазак у земљу. Проституција је свесно и вољно пружање сексуалних услуга у замену за новац или за другу вредност.

Феноменологија трговине људима

Специфичности реализације и испољавања кривичног дела трговине људима за последицу имају специфичне трагове и предмете који могу да послуже као доказ у кривичном поступку. Зато се познавање феноменологије тих незаконитих делатности намеће као императив њиховог успешног расветљавања, процесирања и доказивања. У пракси, трговина људима се манифестује као сложен криминални процес, кроз извесне фазе: регрутовање, транспортовање, експлоатација и елиминација жртава (Мијалковић, 2005:158–242).

Регрутовање жртве је скуп метода, поступака и средстава чијом се појединачном или комбинованом применом лице „увлачи“ у мрежу трговине људима. Најчешћи методи регрутовања су: *отмица лица* (употребом физичке снаге, хипнозе, дроге, алкохола и сл.); *продаја лица од стране његове породице; злоупотреба немоћи и немогућности лица да се само стара о себи; претња; уцењивање и условљавање; злоупотреба тешких економских прилика другог; лажно обећање одређеног добро плаћеног посла или брака*, најчешће у иностранству, које се нуди непосредно или преко одређених медија (новински, радио и телевизијски огласи) или агенција (за проналажење посла, туристичких агенција, за склапање бракова, за студирање у иностранству, за манекене и фотомоделе и сл.).

Истраживања показују да су жртве трговине људима у највећем броју случајева веровале првој особи која их је врбовала, било да је реч о познанику, рођаку (некад и блиским члановима породице), или о агенцији која се оглашавала у медијима. Према статистичким показатељима, од укупног броја жртава којима је на Косову и Метохији помогла Међународна организација за миграције (ИОМ), 63% је врбовано верујући да ће радити добро плаћен посао, 12% је отето, а готово половину жена – жртава су у трговину људима увукле жене – трговци (Димчевска, Јанковић, 2003:9, 13).

Транспортовање жртава је њихово превозење или одвођење до места у којем ће бити експлоатисане, у земљи или у иностранству. Може да буде организовано од стране криминалних група (за једну жртву или групу жртава) или у сопственој режији жртве, при чему је она у обавези да у одређено време дође на договорено место у циљу испуњења наводне уговорне обавезе из легендиране приче, на основу које је регрутована, односно врбована.

Једна од најозбиљнијих баријера међународној трговини људима је државна граница. Њено прелажење може да буде легално, илегално и комбиновано. *Легално прелажење* државне границе најчешће постоји у случајевима када је унапред договорен контакт жртве и њеног регрутета у иностранству, при чему она сама долази на место контакта, поштујући законом прописану процедуру преласка државне границе.

Илегално прелажење државне границе подразумева повреду прописа о прелажењу државне границе, било земље из које се излази, било земље у коју се улази. То је прелажење граница без испуњења потребних захтева за легални улаз у државу примаоца. Може да се реализује *на самом граничном прелазу* (фалсификованим путним исправама, скривањем лица у тајне просторе превозних средстава, корупцијом јавних службеника задужених за контролу државне границе, довођењем у заблуду припадника служби за контролу прелажења државне границе, применом принуде према припадницима служби за безбедност државне границе или њима блиских лица итд.) или *ван граничног прелаза* (на копну, преко водених површина или средствима ваздушног саобраћаја). *Комбиновано прелажење државне границе* подразумева да се границе неких транзитних земаља прелазе легално, а неких илегално.²

Експлоатација жртава је кључни моменат целокупног процеса трговине људима. Њоме се остварује енормни противправни профит, а манифестује се као:

- *сексуална експлоатација*, која може да буде некомерцијална (за личне потребе трговаца људима, без остваривања зараде) и комерцијална (којом се стиче материјална корист, а обухвата проституцију, порнографију и „секс туризам“);
- *радна експлоатација*, у домаћинству, пољопривредном, индустријском или услужном сектору;
- *илегално усвојење*, које се успоставља над дететом при чему оно даље може, али и не мора да буде експлоатисано другим облицима експлоатације;
- *принудни брак* где се жртва, без своје воље, експлоатише кроз улогу брачног друга (најчешће жртве су жене и деца);
- *одузимање људских органа и делова тела*, добровољно или насилно, од живог, „свеже умрлог“ или давно мртвог лица, ради задовољења здравствених потреба лица, у научноистраживачке или у друге патолошке сврхе;
- *принуда на вршење криминалних радњи*, најчешће крађа, просјачења и сл.;
- *принудно учешће у оружаним сукобима*, непосредно у борби или у санитарским службама, за извођење физичких радова, транспорт опреме и сл.;
- *препродаја жртве трећим – заинтересованим лицима, без других облика експлоатисања, и*
- *неспецифични облици експлоатације који су ретко присутни, а*

² Искуства из безбедносне праксе у Србији показују да жртве из земаља бившег СССР-а често у земљу доспевају легално, где се снабдевају фалсификованим пасошима Румуније или Бугарске (које су данас чланице ЕУ) помоћу којих илегално (квазилегално) улазе у Италију.

манифестују се као присилна трудноћа, вршење медицинских експеримената, експлоатација у спорту, снимање бруталних сцена у филмовима и слично.

С обзиром на то да жртве настоје да избегну те, често веома сурове начине експлоатисања, трговци људима су принуђени да их одржавају у покорности применом разних метода, од којих су најчешће: успостављање дужничког ропства, односно економске дужности жртве да ради за свог „газду“ док му не исплати сва наводна (фиктивна) дуговања; ограничење слободе кретања; сталан физички или видео надзор; одузимање личних докумената; стално физичко злостављање; изгладњивање; сталне претње жртви и члановима њене породице; уцењивање жртве да ће се јавности открити да се бавила проституцијом или да ће се полицији пријавити њен илегалан боравак у земљи; убиство непослушних; стварање неповерења у државне органе довођењем сарадника из полиције, судија и тужилаца да је експлоатишу, и на друге начине.

Најзад, *елиминација жртве* трговине људима подразумева престанак њене експлоатације. До тога долази на више начина: бекством жртве; самооткупом или откупом од чланова породице или пријатеља; пуштањем на слободу; хапшењем на основу пријаве да илегално бораве у земљи; ослобађањем од стране органа безбедности; природном смрћу, самоубиством или убиством жртве.

Модел криминалистичких истрага у откривању и доказивању кривичних дела

Дуго се у супротстављању криминалу користио искључиво тзв. *реактивни приступ*, који се састоји у предузимању законом прописаних мера и радњи након извршеног кривичног дела, с циљем његовог расветљавања и доказивања. У таквој врсти кривичне и криминалистичке процедуре проблем углавном не представља долажење до сазнања да је кривично дело учињено, а акценат се ставља на проналажење доказа неопходних за његово процесуирање. Међутим, због експанзије организованог криминала и тзв. *консенсуалних деликата* један од тежишних проблема је долажење до информација о конкретно извршеним кривичним делима. Иако постоје бројни индикатори о њиховом испољавању у одређеном подручју (нпр. експанзија бордела у којима се нуде сексуалне услуге за новац, при чему су проститутке у највећем броју стране држављанке, из неразвијених и сиромашних земаља, индикатор је трговине људима), директна сазнања о времену и месту извршења ипак изостају, најчешће због изостанка пријаве жртве (оштећеног), као и високе организованости и професионализма преступника. С друге стране, у односу на појединце и криминалне групе,

присутна је сумња да се баве незаконитим делатностима, односно да носе одређени степен опасности по појединца и друштво. Међутим, нема сазнања о вршењу појединих, конкретних кривичних дела, тако да реактиван приступ супротстављања криминалу у односу на њих не може успешно да се примени. Зато се последњих година све више заговара нови приступ супротстављања криминалу који се означава као *проактиван* (Маринковић, 2006:18).

Начелно, истраге које се спроводе у циљу лишења слободе и кривичног гоњења трговаца људима, али и спашавања жртава и конфискације незаконито стечене имовине, могу да се поделе на:

- *проактивне истраге*, засноване на оперативним обавештајним подацима уз праћење трговаца људима и жртава помоћу техничких средстава и људства, као и на примени тајних метода и стандардних истражних техника с циљем прибављања доказа без ангажовања (сарадње и сведочења) откривених жртава;
- *реактивне истраге*, инициране изјавама или доказима добијеним од жртава трговине људима или трећих лица (најчешће информатора), и
- *истраге које имају за циљ ометање или прекид активности извршилаца кривичних дела*, предузете у случајевима када степен ризика по безбедност жртава захтева моменталну интервенцију која искључује могућност проактивне истраге, односно када проактивна опција није погодна из оперативних или нормативних разлога, или када на други начин није могуће спречити трговце људима да делују у дотадашњем обиму и на дотадашњим локацијама (*Борба против трговине људским бићима*, 2003:24–33).

Све три врсте истрага могу се подједнако ефикасно спроводити у земљама порекла, транзита и дестинације жртава, кроз све фазе и потфазе трговине људима, од чега ће зависити и могућности прибављања доказа: у фази порекла могуће је прибавити доказе који се односе на злочиначко удруживање и регрутовање жртава; у фази транзита могу се прибавити докази о транспортовању, илегалном прелажењу државне границе; у фази дестинације могу се прибавити докази о смештају лица, њиховој контроли и одржавању у покорности, експлоатацији, финансијским трансакцијама; у фази елиминације могу се пронаћи докази о убиствима жртава итд.

Проактивне истраге најчешће крећу од тзв. *Ахилове пете* трговца људима, а то је управо „реклама“ (оглас, памфлет, подсетница клуба, гласина) којом се они појављују на тржишту (*Ibid*:26–32). Криминалистички радник мора да прикупи обавештајне информације о локацији криминалне групе и жртава, што није немогуће, имајући у виду да се на њу јављају потенцијалне жртве или клијенти жртава. На тај начин рекламе су слаба

тачка, односно Ахилова пета трговаца људима јер указују на места на којима могу да се пронађу докази.

Уколико постоје обавештајне информације о припадницима криминалне групе, али не и о њиховој реклами, примениће се тзв. *Ал Капоне* теорија: *прво*, трагај за новцем, прати га и пронађи ћеш трговца људима; *друго*, уколико није могуће доказати кривична дела трговине људима или кријумчарења миграната, паралелним вођењем финансијских истрага утврдиће се незаконите финансијске трансакције инвестирања, стицања, прања и обрта новца, и можда открити нека друга кривична дела која се извршиоцима могу ставити на терет. Истрага везана за финансијске трансакције може да укаже на количину средстава која потичу из вршења кривичних дела и на њихову локацију, али и на намере трговаца људима.³ Доказна вредност резултата финансијских анализа је двострука: прво, то је доказ о великој финансијској добити и трошковима које не могу да покрију легални извори прихода и друго, то је основ за конфискацију имовине. Тиме извршиоци кривичних дела „великог профита – малог ризика“, који благе изречене санкције сматрају „пословним ризиком“, бивају доведени у положај у коме след догађаја „*кратак период проведен у затвору – пуштање на слободу – нема профита – комплетна имовина је конфискована*“ шаље снажну и симболичну поруку трговцима људима да се ове незаконите делатности не исплате.⁴

У *реактивним истрагама* криминалистичка процедура је нешто дугачија. Поред методе *Ахилове пете*, *Ал Капоне* теорије и редовних истражних мера и техника, најпогодније је коришћење метода тајног надзора, укључујући и контролисане испоруке, као и метода инфилтрације у криминалну средину. Реч је о специјалним истражним методима које су данас у готово свим законодавствима предвиђене као посебне доказне радње.

Истражни методи погодни за истраживање кривичних дела трговине људима

За разлику од криминалистичко-оперативних мера и радњи које су, у оквиру општих правних принципа и знања криминалистике, ослобођене строгог формализма, радње доказивања су прецизно нормиране законом,

³ На пример, анализом кредитних картица може се доћи до података о хотелу, ресторану или другом објекту у којем трговци људима бораве, или о купљеним картама за услуге транспортне агенције која указује на место прелажења државне границе.

⁴ Октобра 2008. године у Србији је донет *Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела* (Сл. гласник РС, бр. 97/2008), којим се уређују услови, поступак и органи надлежни за откривање, одузимање и управљање имовином проистеклом из кривичних дела организованог криминала, приказивања порнографског материјала и искоришћавања дече за порнографију, против привреде, неовлашћене производње, држања и стављања у промет опојних дрога, против јавног реда и мира, против службене дужности, као и против човечности и других добара заштићених међународним правом. *Закон* је почео са применом марта 2009. године.

како у погледу услова предузимања, тако и у погледу форме вршења и документовања. Последњих двадесетак година, са експанзијом организованог криминала, наметнула се потреба изналажења адекватнијих мера и поступака његовом супротстављању. Такве истражне технике се означавају као посебне или специјалне, најчешће имају значај доказних радњи и користе се за расветљавање изузетно тешких и сложених кривичних дела. Иако је њихово откривање и доказивање незамисливо без предузимања „традиционалних“ доказних радњи попут увиђаја, претресања, привременог одузимања предмета, вештачења, саслушања лица итд., односно оперативних мера и радњи као што су нпр., прикупљање обавештења, рација, праћење, осматрање, пажњу ћемо посветити само примени специјалних истражних метода у сузбијању трговине људима.

Специјални истражни методи у доказивању кривичног дела трговине људима се, према одредбама актуелног *Законика о кривичном поступку*,⁵ могу применити по два основа – прво, када је трговина људима инкорпорирана у биће организованог криминала (члан 504а, став 3 и 4) и, у другом случају, независно од постојања организованог криминала, с обзиром на то да је трговина људима сврстана у категорију изузетно тешких кривичних дела (члан 504, став 6) за чије се откривање и доказивање примењују одредбе главе XXIXа ЗКП (Поступак за кривична дела организованог криминала, корупције и друга изузетно тешка кривична дела).

Тајна опсервација (надзор, надгледање, присмотра) је континуирано или повремено, али увек конспиративно надгледање (надзор) одређених лица, објеката и простора, физичких радњи и комуникација свих врста, у циљу прибављања информација о криминалним активностима појединаца или група лица (Маринковић, 2004:219). Зависно од предмета надгледања, као и начина на који се реализује, у оквиру тајне опсервације (надзора) могу се разликовати:

- оптичка: визуелна, видео опсервација (надзор);
- акустичка: звучна, вербална, аудио опсервација;
- оптичко-акустичка опсервација;
- опсервација невербалне комуникације (писма, телеграми, *e-mail*, SMS поруке и други облици електронске размене информација), и
- опсервација електронским лоцирањем у простору (GPS, мобилни телефони и сл.).

Такође, специфичну врсту тајног надзора и доказну радњу *sui generis* која, између осталог, спада у корпус специјалних истражних техника, представља и контролисана испорука нелегалних или сумњивих пошиљки (предмета).

⁵ *Законик о кривичном поступку* из 2001, са последњим изменама и допунама из 2009. године (Сл. гласник РС, бр. 72/2009).

Тајна видео опсервација као специјална истражна метода подразумева присмотру криминалних група или објеката у којима се преступници окупљају, места где се жртве експлоатишу, затим надзор жртава трговине људима и клијената ради њихове идентификације, одређивања појединачних улога у кривичном делу и чину експлоатисања, све у циљу обезбеђивања доказа у различитим формама (пре свега аудио/видео записа). Према препорукама Интерпола (*Приручник за истражитеље*, 2002:128), у овом случају је битно упамтити правило да ако се лоцира место где се одвија присилна проституција, тајним надзором и праћењем се може доћи и до локације самог трговца, при чему се прва врста надзора углавном реализује у земљи крајње дестинације (у којој се реализује експлоатисање), док ће тако прибављени докази иницирати примену надзора и других истражних мера у земљама порекла и транзита. Сам видео надзор се спроводи кроз више модалитета, односно фаза:

- *статични видео надзор*, односно специјално (тајно) осматрање одређеног објекта или простора ради идентификовања особа које се ту окупљају, бораве или договарају, како би се утврдили механизми функционисања криминалне организације и извршења кривичног дела трговине људима (навике извршилаца, жртава и клијената у доласку, боравку и одласку са места кривичног дела и сл.). Сазнања до којих се дође на тај начин могу да послуже и за финансијске анализе и прорачуне (број жртава x број клијената x цена њиховог експлоатисања x број дана експлоатисања = висина противправно стечене добити) и представљају основ за конфискацију имовине;
- *комбиновани, статични и мобилни видео надзор*, односно специјално осматрање и праћење, усмерен је на идентификовање кретања, вршења противзаконитих активности, утврђивања адреса становања припадника криминалних група, места где бораве клијенти, жртве и сл. У одређеним ситуацијама (нпр. лоцирање бордела) ова фаза прераста опет у статичну присмотру објекта или простора, и
- *мобилна присмотра осумњичених*, којом се долази до доказа о њиховом криминалном деловању и, између осталог, до сазнања да њихови финансијски издаци знатно премашују легалне приходе.

Тајна акустичка опсервација и опсервација невербалне комуникације обухвата надзор и снимање разговора – усмено изговорених речи (вербална комуникација), као и опсервацију комуникација које се одвијају путем писама, *e-mail*, SMS порука и других савремених облика размене информација, пре свега путем компјутера. Опсервација помоћу електронског лоцирања и праћења лица и објеката у простору путем GPS, мобилног телефона и сл. (Маринковић, Милојковић, 2007:41-59), такође је резултат нових техничко-технолошких достигнућа и може имати посебан значај

у откривању и доказивању кријумчарења жртава трговине људима, односно илегалног транспортовања у оквиру мере контролисане испоруке. Тајном акустичком опсервацијом и опсервацијом невербалне комуникације могу се обезбедити висококвалитетни докази што, с друге стране, изискује ангажовање људства и технике у већем обиму. Наведеним методама откривају се планови и намере криминалних група, што омогућава пресецање њихових активности и хватање *in flagranti* у случајевима када за то постоје озбиљни разлози. Међутим, требало би имати у виду да су преступници данас свесни техничких могућности криминалистичких служби, те да су веома опрезни у коришћењу средстава комуникације.

Под *методима инфилтрације у криминалну средину* уобичајено се подразумевају мере ангажовања информатора (Маринковић, 2007:5-34), односно доушника, ангажовања прикривеног иследника, и реализације симулованих послова и услуга. Ангажовање информатора подразумева долажење до значајних информација, које по правилу имају оперативни значај, од особа које су или врбовани чланови криминалних група које се баве трговином људима, или које по природи свога посла располажу сазнањима о овим делатностима (радници у баровима, хотелијери, таксисте и сл.). Реч је о својеврсним *инсајдерима* који могу да дају квалитетне и значајне информације које не могу да се прибаве на други начин. Улогу информатора у овим случајевима могу да имају и потенцијални или стварни клијенти који користе разне услуге које им пружају жртве трговине људима, пре свега услуге сексуалне природе, као и саме жртве трговине људима. На информације које полицији дају доушници обично се надовезује предузимање других мера и радњи, нпр. прислушкивање телефона одређеног лица, убацивање прикривеног иследника, рација или претресање просторија и лица и слично.

Ангажовање прикривеног иследника на тајним задацима ислеђивања кривичних дела представља посебну меру органа гоњења за откривање и доказивање дела организованог криминала и других кривичних дела предвиђених чланом 504а, став 7 ЗКП. Када је реч о супротстављању трговини људима, прикривени иследник може узети улогу преступника који је заинтересован за куповину жртава, њихово транспортовање и смештај или неки од видова експлоатације, с једне стране, или улогу лажних клијентата, с друге стране, када се на њихов анагажман надовезује и реализација мере симулованих послова и услуга. Наиме, улога лажног клијента коју узима прикривени иследник често ће укључивати и тзв. *симуловану исплату*, до које долази након договора лажног клијента са припадником криминалне групе или самом жртвом о пружању одређених услуга, за које треба платити или дати одређену аконтацију за уговор о ангажовању жртве у готовини (обележене новчанице), чеком или кредитном картицом, којима се касније лако може ући у траг и утврдити где и коме одлази

новац. Након исплате, припадник криминалне групе се може одмах ухапсити и код њега пронаћи новац, односно финансијском истрагом се може пратити кретање чека или новца са рачуна, уз одлагање хапшења.

За наведене акције ангажују се искусни, посебно обучени оперативци који су добро упознати са феноменом трговине људима и који, симулирајући преступника или клијента, настоје да прикупе доказе о криминалном удруживању и деловању на пољу трговине људима. Прикривени иследник може да буде снабдевен оптичким и акустичким уређајима којима ће документовати контакте са припадницима криминалне групе, жртвама или другим клијентима, чињенично стање које доказује кривицу одређених лица и слично. Свој контакт са криминалном групом оперативац обрлаже унапред осмишљеном причом, нпр. да је већ раније био укључен у те послове и да може да обезбеди сигуран превоз, пребацивање, скривање и примање жртава трговине људима или, у случају да узима улогу клијента, да жели задовољење одређених личних прохтева од стране жртве за извесну новчану накнаду. При томе мора да води рачуна да између њега и жртве не дође до контакта који би представљао облик експлоатације жртве, односно кривично дело.

Најзад, у ислеђивању трговине људима прикривени иследник у посебним случајевима може да узме и улогу жртве, чиме се уствари инфилтрира унутар круга жртава трговине људима. Укључивање прикривеног иследника у такву врсту ангажмана обично почиње његовом заинтересованошћу за оглас којим се нуди запослење у иностранству, односно другим начином укључивања у процес врбовања, на шта се затим надовезује превозење, пребацивање, скривање и примање жртава, односно њихова експлоатација. Из угла жртве, прикривени иследник ће моћи да сагледа преступнике који непосредно реализују делатности у вези са трговином људима, али обично неће бити у могућности да сретне организаторе. Поред тога, у улози жртве прикривени иследник ће тешко моћи да неприметно користи посебна техничка средства за снимање, посебно у случајевима када се над њим успостави ропски однос и апсолутна контрола, што је свакако отежавајућа околност по његову безбедност и по обезбеђивање доказа.

Као што смо претходно истакли, процес трговине људима је сложен и обухвата, између осталог, и транспортовање жртава из једне земље у другу у организацији криминалних група, при чему истражни органи не могу одмах да сагледају све актере таквих делатности, посебно челне људе. У том случају се као примерен истражни метод користи контролисани надзор и испорука предмета кривичних дела, односно жртава трговине људима.

По дефиницији, контролисана испорука (енг. *controled delivery*) је незаобилазна истражна техника када је реч о илегалним транспортима опојних дрога, али и кријумчарењу других врста роба чији је промет забрањен или ограничен, попут оружја, муниције, злата, крадених аутомобила и слично,

с циљем да се сагледају сви актери тих незаконитих делатности, посебно наручиоци робе који ће је на месту испоруке сачекати и преузети. У њеној реализацији је неопходна сарадња и координација служби безбедности свих земаља кроз чију територију би требало да прође предметни транспорт (Маринковић, 2009:57-85).

Ипак, контролисана испорука жртва трговине људима је веома осетљива и ризична истражна метода, посебно када се зна да жртве очекује сурова експлоатација која ће уследити одмах по доласку у земљу одређеног државног органа. Уколико постоји и минималан ризик да транспорт може да измакне надзору истражних органа, контролисану испоруку треба обуставити, а транспортовање жртва прекинути, уз лишавање слободе лица која су већ идентификована као учесници криминалних активности. Посебан облик контролисане испоруке је тзв. ограничена испорука, која подразумева полицијску интервенцију пресецања ланца трговине људима на самом изласку или уласку у земљу.

Потенцијални докази о извршењу кривичног дела трговине људима и кривици извршиоца

С обзиром на висок степен организованости, тајности и опрезности учинилаца кривичног дела трговине људима, прикупљање доказа који недвосмислено указују на постојање кривичног дела и њихову кривицу је често веома комплексно и неизвесно. У том смислу и „најјаче“ полицијске и друге службе безбедности у свету имају озбиљне проблеме (Zalisko, 2000:21). С друге стране, висок противправни профит стечен извршењем тих незаконитих делатности омогућује криминалним групама примену софистицираних и скувих техничко-технолошких средстава и метода којима олакшавају извршење кривичног дела, уз истовремено обезбеђење довољне дистанце од домаћа истражних органа. У крајњем случају, ако буду откривени и процесуирани, новац им омогућава ангажовање „најбољих“ адвоката, који ће оспорити и довести у питање ваљаност и вредност прикупљених доказа, истичући нерегуларност поступања полиције, тужилаштва и суда у њиховом прибављању. Најзад, сви докази, у крајњем случају, подлежу тзв. слободној судској оцени, која нигде у свету није имуна на корупцију.

Поставља се питање који су то трагови и предмети који могу да имају значај доказа о извршењу кривичног дела трговине људима и кривици учиниоца? У првом реду реч је о материјалу који је прибављен током истраге припадника криминалистичких служби, а настао је у процесу извршења кривичног дела, као и доказима које су понудиле жртве, у форми исказа, односно личних доказа, или одређених предмета и трагова. Искусни припадници полиције ће већ на самом почетку истраге прикупити

и обезбедити огласе којима се путем медија нуде услуге жртава или се оне регрутују (часописи, ТВ, интернет), аудио записе телефонских разговора са агенцијама које нуде одређене услуге експлоатисаних жртава, видео записе сачињене у току спровођења мера надзора, аудио и видео материјал настао ангажовањем прикривеног иследника у било којој улози, резултате финансијских истрага, исказе сведока или пријавиоца кривичних дела и слично.

Од доказа који су настали извршењем кривичних дела или који указују на извршено кривично дело, посебно су значајни:

- *докази који се односе на процес регрутовања жртава*: огласи и документација неопходна за оглашавање, леци, други рекламни материјал, роковници и евиденције о контактима са потенцијалним жртвама, молбе упућиване амбасадама ради издавања виза, писма којима су се жртве јављале на огласе, гарантна писма, документација неопходна за издавање пасоша, образци за подошење захтева за издавање виза, уговори о раду у иностранству, документација која указује на контакте са разним сумњивим агенцијама и сл.;
- *докази који се односе на процес транспортовања*: географске и топографске карте са исцртаним рутама и местима за прелажење државних граница, карте за превоз у јавном саобраћају и карте пртљага, моторна возила и пловила којима је вршено транспортовање са исправама о њиховој регистрацији и регистарским ознакама, путне исправе припадника криминалних група и жртава са печатима изласка из земље и уласка у страну земљу, документација која се добија на уласку у страну земљу (нпр. зелени картон), рачуни о плаћеним друмаринама, рачуни из угоститељских објеката у којима су током путовања свраћали, рачуни са бензинских пумпи, рачуни са трајекта и сл.;
- *докази који се односе на процес експлоатисања жртава*: уговори о изнајмљивању објеката у којима бораве жртве, новац, чековне књижице, кредитне картице и сва документација која се односи на новчане трансакције, евиденције о услугама и приходима стеченим експлоатацијом жртава – тзв. *криминално књиговодство*, рекламни материјал намењен потенцијалним клијентима, ценовници и каталожи са сликама жртава, сценарији разговора жртава са клијентима (између осталог и за тзв. *hot line*), порнографски фото, аудио и аудио-видео материјал, кондоми, стимулативна средства, сексуална помагала, радна опрема и оруђа за рад уколико су жртве радно експлоатисане, документација о усвојењу деце, документација о склапању бракова, средства која су стечена извршеним кривичним делима жртава, документација о пресађивању људских органа и делова тела, људски органи и делови тела, фетуси, медицинска опрема (хи-

рушка средства, средства за анестезију, лабораторије, операционе сале, лекови, шприцеви, инекције и сл.), униформе, оружје и борбена опрема, уколико су жртве експлоатисане учешћем у оружаним сукобима и др.;

- *докази о контроли и одржавању жртава у покорности*: видео камере, наркотичка средства, алкохол, средства за везивање лица („лисице“, ланци и сл.), средства за батинање (палице, гајтани и сл.), фото и видео материјал којим је жртва уцењивана, уговори о отплати дугова, решетке на прозорима објекта у којем бораве, алармни уређаји и сл.;
- *средства која указују на извршење кривичних дела*: комјутери, штампачи, папир за штампање, видео камере, средства везе, телефони, телефакси, диктафони, пејцери, лични органајзери, скупи предмети купљени средствима стеченим експлоатацијом жртава, кључеви од објекта у којима се налазе жртве и слично, и
- *предмети и трагови који указују на „елиминисање“ жртва*: лешеви или делови лешева, оружје и оруђе погодно за убиство лица, трагови крви, списи који указују да је лице до одређеног датума било присутно у објекту у којем се организује експлоатација, идентификациони документи, филмови и фотографије жртава које нису пронађене и слично.

Посебно је специфична документација која може да послужи као доказ у случајевима трговине бебама ради илегалног усвојења. Наиме, ту је, након утврђивања идентитета бебе, неопходно пронаћи документацију која указује на њено рођење или наводну смрт, посебно: извод из матичне књиге рођених; извод из матичне књиге умрлих (уколико је наводно умрла након рођења); пријаву смрти и потврду смрти; документацију са обдукције; документацију о наводном рођењу детета и његових наводних родитеља коју би требало вештачити ради утврђивања нелогичности (нпр. дете је прво умрло па тек онда рођено, дете је умрло па након тога лечено, дете је обдуковано па је након тога умрло, дете је прерано рођено, при чему је било је тешко 4 килограма, нејасни потписи и печати који се морају упоредити са оригиналним или печатима и потписима евиденција из архива и сл.), и фалсификати исправа.

С друге стране, неопходно је пронаћи и одузети и документацију која се односи на усвојење детета: молбу за усвојење; биографије будућих родитеља; изводе из матичне књиге рођених и венчаних подносиоца молбе; уверење да се против подносилаца молби не води кривични поступак и не постоји кривични досије; здравствено уверење; доказ о запослењу, приходима и имовинском стању; уверење да нису лишени родитељског права и да сами нису под старатељством; сагласност надлежних органа да се дете

усвоји и друго. Документација се одузима и вештачи, што има доказни значај у кривичном поступку.

На многе од наведених доказа могу указати и саме жртве, при чему би требало имати у виду да неке од доказа жртве поседују код себе или на себи. Докази у поседу жртве или на њеном телу фиксирају се кроз криминалистичко-технички и судско-медицински преглед жртве. Криминалистичко-техничким прегледом жртве могу се пронаћи предмети који указују на одређене елементе извршеног кривичног дела (нпр. аутобуска карта смештена у одећи, дневник жртве и сл.). Њиме се фиксирају и одређени трагови попут отисака прстију, присуства одређених материја на телу и деловима одеће жртава (нпр. земља на обући специфична за одређену локацију) и слично.

Специјалисти судске медицине ће у одређеној процесној форми (записник, налаз и мишљење вештака, фотодокументација) фиксирати повреде настале на телу жртве или њену болест, вештачити механизме њиховог настанка и дијагностицирати њихове последице. Извршиће се специјалистички прегледи (гинеколошки, хирушки, психолошки, кожног специјалисте и сл.) у зависности од тога на који је начин жртва експлоатисана. Пронаћи ће се и узети трагови биолошког порекла и излучевине на телу жртве, на основу којих се може идентификовати извршилац кривичних дела и доказати његов контакт са жртвом. Трагови могу имати доказни значај (ДНК профил урађен на основу трагова крви, људског ткива и сл.), оријентациони (трагови угриза на телу жртве слични су траговима угриза осумњиченог) или оперативни, елиминишући значај (нпр. на основу пљувачке секретора одређено лице може да се елиминише као извршилац кривичног дела). Најбоље је да специјалисти буду лица истог пола као жртва.

Ради веће ефикасности специјалисте судске медицине и већег доказног значаја прикупљених доказа, неопходно је уважавати извесне етичке и професионалне стандарде његовог поступања, обезбедити анонимност и тајност поступка, прибавити писмену сагласност жртве за вршење прегледа и експертизе, настојати да се избегне додатна трауматизација жртве приликом њеног прегледа, сачинити документацију која ће имати процесни значај, оформити амбуланту за клиничке судско-медицинске прегледе, дефинисати протокол за преглед жртава трговине људима и слично.⁶ Најзад, требало би нагласити да циљ наведених прегледа није лечење жртава, већ обезбеђење одређених доказа на основу специјалистичког знања судско-медицинског форензичара.

⁶ Одличан пример постојања и уважавања наведених стандарда јесте и амбуланта за клиничке судско-медицинске прегледе Института за судску медицину Медицинског факултета у Београду. Више о томе: Алемпијевић, Ђ., Савић, С., Јечменица, Д., Александрић, Б., (2004), *Клиничка судско-медицинска експертиза жртава трговине људским бићима*, Темида, бр. 1/2004, стр. 37-40.

Код осумњиченог, односно у његовом поседу, могу се пронаћи ствари које су непосредно или посредно стечене извршењем кривичних дела, тј. купљене од средстава добијених експлоатацијом жртава (новац, обележен новац из симуловане исплате, накит, уметничке вредности, аутомобили, зграде и сл.). Те ствари ће се кроз одређену законску процедуру одузети.

На осумњиченом се могу пронаћи одређени трагови који могу послужити за његово препознавање од стране жртава или клијената, односно који указују на непосредан контакт са жртвама. Тако ће се фотографски фиксирати сва индивидуална обележја осумњиченог, попут младежа, ожилјака, тетоважа и слично. На његовом телу могу се пронаћи трагови биолошког порекла који потичу од жртве (нпр. вагинални секрет, крв, пљувачка, зној), или трагови настали деловањем жртве (крвни подливи од удараца, угризи, огреботине и сл.). Неки од њих недвосмислено указују на контакт између осумњиченог и жртве (ДНК анализа трагова вагиналног секрета), други потврђују контакт (жртва тврди да је огребала осумњиченог на одређеном делу тела) итд. Због тога је важно да се ови трагови фиксирају у процесној форми.

Сви поменути предмети се приликом претресања и одузимања морају снимити видео камером и фотографисати, односно прецизно фиксирати на начин предвиђен законом и у складу са криминалистичким принципима, пре свега записником о увиђају, записником о претресању, потврдом о одузимању предмета, криминалистичко-техничком скицом и ситуационим планом лица места и фото документацијом. Докази морају бити обележени и упаковани тако да се не деформишу и да сачувају трагове (отиске, излучевине, оштећења и сл.) који се на њима налазе, а који ће бити послати на вештачење.

Иако се понекад чини бескорисним прикупљање трагова и предмета који на први поглед не могу имати доказни значај, најбоље је да се фиксирају у процесној форми јер би њихово касније фиксирање могло бити немогуће или скопчано с извесним тешкоћама.

Осим материјалних доказа, неопходно је обезбедити и личне доказе у форми изјава жртава, сведока и извршилаца кривичних дела, посебно оних који су спремни на сарадњу. Жртва се оправдано боји одмазде криминалне групе која ју је експлоатисала, али и реакције породице и социјалне средине по сазнању да је била предмет трговине (нпр. да је била ангажована у „секс индустрији“). С друге стране, жртва често нема поверења у припаднике служби безбедности, јер су неки од њих можда учествовали и у њеном експлоатисању. Зато би криминалистички радник који ће узимати исказ требало да буде истог пола као и жртва, за шта постоје и други аргументи.

Даље, неопходно је да се са жртвом комуницира на језику који разуме, непосредно или посредством преводиоца. Уколико је реч о детету, нужно

је присуство дечијег психолога, родитеља, старатеља или социјалног радника. Према жртви се мора опходити професионално, без икаквих предрасуда и с поштовањем. Мора јој се показати да се у потпуности разуме шта јој се догодило, те да су полиција и други субјекти свесни њеног тренутног статуса и да саосећају с њом. Особа која ће водити разговор требало би да стави до знања жртви да она жели да спречи да осумњичени на исти начин убудуће поступа према другим лицима, као и да пронађе и ослободи друге жртве, а да би у томе истрајали и били успешни неопходно је да жртва помогне криминалистичким службама и органима кривичног поступка. С тим у вези, потребно је да се жртви објасни шта се конкретно од ње очекује – позитивни ефекти по исход истраге у случају сарадње, као и негативне последице у случају одбијања сарадње.

Садржај разговора требало би да се односи на све чињенице значајне за расветљавање кривичног дела. Том приликом криминалистички радник мора да води рачуна о томе да са жртвом не заснива сувише близак, присан однос, али и да не држи велику дистанцу. Исто тако, питања не смеју бити постављана на начин којим се вређа њен углед, ствара осећај непријатности и ретрауматизација. Право жртве је да на одређена питања не одговара, док се сам разговор бележи писмено или у аудио/видео формату. Након фиксирања разговора, жртви се још једном предочава садржај њеног исказа. Све време се води рачуна о заштити идентитета жртве, те се с тога у документу о обављеном разговору може користити и псеудоним уместо личног имена.

Закључак

Бројност и комплексност појавних облика и штетних последица, транснационалне димензије, огромни приходи и честа неспремност и страх жртве да сарађује са полицијским и правосудним органима, сузбијање трговине људима чине једним од најтежих и најзахтевнијих са аспекта криминалистике као науке и практичног поступања. Примена традиционалних криминалистичко-оперативних радњи и криминалистичко-истражних мера очигледно нису довољни за ефикасан одговор на видове и облике „савременог ропства“. Стога је неопходна и примена нових, тзв. специјалних истражних метода којима ће се ефикасније откривати, расветљавати и доказивати кривична дела у вези са трговином људима. Међутим, и њихова примена ван детаљно програмираних и планираних операција сузбијања трговине људима може да буде неефикасна. У том смислу неопходно је развити извесне моделе за истовремену примену више специјалних истражних техника, који би се прилагођавали захтевима конкретног предмета криминалистичке обраде и истраге.

На криминалистима је да, на основу актуелних достигнућа домаће и иностране безбедносно-криминалистичке теорије и праксе, дефинишу криминалистичку процедуру откривања, расветљавања и доказивања кривичног дела трговине људима. Континуиран и перманентно оспособљавање и усавршавањем императив је не само припаднике криминалистичких служби, већ и за тужиоци и судије. Тиме ће се, поред сагледавања значаја и места трговине људима у савременој безбедносној проблематици, сагледати и нови начини прикупљања, фиксирања и тумачења доказа, као и значај адекватног санкционисања његових учинилаца.

Најзад, трговином људима стичу се огромни противправни приходи који одговарајућим законским мерама морају да се одузму. Сврха таквог чина државе није само потврђивање вековног постулата кривичног законодавства да „злочин не сме да се исплати“, већ и стварање нарочитих фондова за обештећење жртава трговине људима, за финансирање програма заштите сведока и разних пројеката реинтеграције жртава, али и за осавремењивање државних органа који ће применом савремених метода и средстава ефикасније спречавати и сузбијати трговину људима.

Литература:

1. Алемпијевић, Ђ., Савић, С., Јечменица, Д., Александрић, Б., (2004). *Клиничка судскомедицинска експертиза жртава трговине људским бићима*, Темида, бр. 1/2004, стр. 37-40.
2. *Борба против трговине људским бићима*, (2003). Регионални практични приручник за борбу против трговине људима намењен криминалистичким службама, Развојни програм Уједињених нација & Влада Румуније.
3. Димчевска, А., Јанковић, И., (2003). *Трговина људима изблиза*, Beo-support, Београд.
4. Dusch, S., (2002). *Le trafic d' êtres humains*, Presses Universitaires de France, Paris.
5. *Global Programme Against Trafficking in Human Beings*, (1998). United Nations – Office for Drug Control and Crime Prevention, New York.
6. *Global Programme Against Trafficking in Human Beings*, (1998). United Nations – Office for Drug Control and Crime Prevention, New York.
7. Leclair, G., (2002). *Europol/X Congrès des Nations Unies pour la prévention du crime et le traitement des délinquants*, Vienne, avril 2000. Наведено према – Dusch, S.: *Le trafic d' êtres humains*, Presses Universitaires de France, Paris.

8. Маринковић Д., (2004). *Тајна опсервација у спречавању и сузбијању кривичних дела*. У: Сузбијање криминалитета – деценија после смрти професора Водинелића (зборник радова), Крагујевац.
9. Маринковић, Д., (2006). *Криминалистичка стратегија сузбијања организованог криминалитета – основни конститутивни елементи*, Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
10. Маринковић, Д., Милојковић, Б., (2007). *Системи за глобално позиционирање и њихов значај у откривању и доказивању кривичних дела*, Наука-Безбедност-Полиција, год. XII, бр. 2/07, стр. 41-59.
11. Маринковић, Д., (2007). *Информатор као криминалистичко-тактички институт*, Безбедност, год. 47, бр. 3/2007, стр. 5-34.
12. Маринковић, Д., (2009). *Прикривени иследник – сагледавање и анализа аспеката практичне примене*, Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета IV, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
13. Мијалковић, С., (2004). *Теоријско одређење појма трговине људима*, Наука-Безбедност-Полиција, год. IX, бр. 2–3/2004, стр. 172-192.
14. Мијалковић, С., (2005). *Трговина људима*, БеоСинг, Београд.
15. Мијалковић, С., (2009). *Супротстављање трговини људима и кријумчарењу миграната – могућности унапређења безбедносно-криминалистичке праксе националног система безбедности*, Службени гласник и Институт за упоредно право, Београд.
16. *Приручник за истражитеље*, (2003). Радна група Интерпола за борбу против трговине женама због сексуалне експлоатације, Париз.
17. *Trafficking in Persons Report*, (2006). Released by the Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons, June 5, 2006, са званичног сајта амбасаде САД у Београду, <http://belgrade.usembassy.gov/policy/reports/060605.html>, доступно 1. априла 2007. године.
18. *Трговина људима – наш одговор: приручник за вршњачку едукацију*, (2006). Друштво Црвеног крста Србије и Црне Горе, Београд.
19. Zalisko, W., (2000). *Russian organized crime: The foundation for trafficking*, Police, Bobit Publishing Company, Redondo Beach.

CRIMINALISTIC METHODOLOGY FOR PROVING CRIMINAL ACTS OF TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS

Abstract: *Considering the level of organization, secrecy and precaution taken during committing the crime of human trafficking, collecting evidence which undoubtedly point to this crime or certain individuals as perpetrators of the criminal act, is often very difficult. On the other hand, high illegal profits from human trafficking enable criminals to engage 'expensive' and experienced lawyers, who often make value and reliability of collected evidences questionable, appealing to irregularities during police actions aimed at collecting evidence. They are interested in "keeping their illegal money away from the criminal justice system".*

Traditional police methods include activities aimed at providing evidence and in this study, modern tendencies in "special investigative measures and techniques" are considered. Special attention is given both to pointing at specificity, meaning and value of material trails and objects, which are essential for proving criminal acts or perpetrators' guilt.

Key words: *human trafficking, crime investigation, proactive investigation, special methods of material evidence collecting, material evidence.*